ISNN 3030-3907

2026/3
VOLUME 4

DEVELOPMENT OF SCIENCE

ILMIY JURNAL

Development of science

Ilmiy jurnal

2026/3 VOLUME 4

ISSN 3030 -3907

Ilmiy jurnal OAK rayosatining 2024 yil 27 sentabrdagi 361-son qaroriga asosan 02.00.00 kimyo fanlari hamda 2025 yil 12 fevral 367- son qaroriga asosan 05.00.00 texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:
Temirov Alisher Hoshim o‘g‘li – texnika fanlari falsafa doktori (PhD),Dotsent.
TAHRIRIYAT KENGASH RAISI:
Fozilov Sadriddin Fayzullayevich – texnika fanlari doktori, professor
TAHRIRIYAT KENGASH A’ZOLARI

TEXNIKA FANLARI/ TECHNICAL SCIENCES/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Bozorov G‘ayrat Rashidovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Abdurahmonov Olim Rustamovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Adizov Bobur Zamirovich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, professor
Hayitov Ruslan Rustamjonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Jumayev Qayum Karimovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Berdiyev Dorob Murodovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor
Maxmudov Rafiq Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Tilloyev Lochin Ismatilloyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Raxmonov Qahramon Sanakulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Barakayev Nusratullo Rajabovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor.
Jo‘rayev Xayrullo Fayziyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Panoyev Erali Rajabboyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Ataullayev Sherzod Nabiullyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Malik Negmurodovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Axmedova Ozoda Bahronovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti.
Safarov Bahri Jumayevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Xaydarov Axtam Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Safarov Jasur Alijon o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Асадова Раъно Дилмуратовна
Тошкент Давлат техника университети доценти

KIMYO FANLARI/ CHEMICAL SCIENCES/ ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Axmedov Voxid Nizomovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Umarov Baqo Bafoyevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Kodirov Abduaxad Abduraximovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Qurbonov Mingniqul Jumagulovich
Qarshi davlat Universiteti, dotsent
Turemuratov Sharibay Naurizbaevich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi Bosh ilmiy kotibi, professor
Tursunov Kaxor Shonazarovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Do‘stov Hamro
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Panoyev Nodir Shavkatovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Olimov Bobur Bahodir o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Kasimov Sherzod Abduazimovich
Termiz Davlat Universiteti, professor.
Aliqulov Rustam Valiyevich
Termiz Davlat Universiteti, professor
Tropov Xamza Tursunovich
Samarqand Davlat Universiteti, professor

IQTISODIYOT FANLARI/ ECONOMICS/ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nizamov Aslitdin Badreddinovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Boboyev Akmal Choriyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Ergashxojayeva Shaxnoza Djasurovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Muxsinov Bekzod Toxirovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shakarov Qulmat Ashirovich
Renessans ta'lim universiteti,dotsent.
Jumaeva Zulfiya Qayumovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Norova Salomat Yusupovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Avezova Shaxnoza Maxmudjonovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Jalilov Jamshid G‘anijonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent
Xasanova Gulruh Djumanazarovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

PEDAGOGIKA FANLARI/ PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Siddiqova Sadoqat G‘afforovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Zoyirov Erkin Xalilovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, DSc, professor
Gaffarov Feruz Hasanovich
Puchon Universiteti, *professor*
Ruziyev Davron Yuldashevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Muradova Firuza Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Yunusova Gulandon Samiyevna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
To‘xtayeva Zebo Sharifovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Navro‘zova Gulchixra Nigmatovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Uzoqova Laylo Polvonovna
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.
To‘raqulova Marjona Qiyom qizi
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Muradova Zarina Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Sanjar Aslonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shodiyev Jahongir Jo‘raqulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent
Gaffarov Laziz Hasanovich
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.

Tahririyat a’zolarning to‘liq ro‘yxati jurnalning www.devos.uz saytida keltirilgan.

Tahririyat hay’ati a’zolarining tarkibini o‘zgartirish hamda qo‘shimcha kiritish yoki tahririyat a’zoligidan chiqarish bosh muharrir tomonidan amalga oshiriladi.

ISSN 3030-3907

Development of science ilmiy jurnali 2024 yil 15 aprel kuni №256445 sonli guvohnoma bilan Davlat ro‘yxatidan o‘tgan.

To‘plam elektron ko‘rinishda (pdf formatida) mualliflarga taqdim etiladi. To‘plamga kiritiladigan maqolalarning mazmuni, ulardagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligiga hamda har qanday fikr - mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’ul hisoblanadilar. Talablarga javob bermaydigan maqolalar to‘plamga kiritilmaydi. Tashkiliy qo‘mita maqola matnini qisqartirish, qisman tuzatish kiritish, seksiyalarga joylashtirish huquqiga ega.

ISSN 3030-3907

SNOWBALL ALGORITMI YORDAMIDA O‘ZBEK TILI UCHUN STEMMER YARATISH

Sharipov Maqsud Siddiqovich
Al-Beruniy nomli Urganch davlat universiteti dotsenti, t.f.n
Sattarova Surayyo Beknazarovna
Urganch Ranch texnologiyalari universiteti, Kompyuter injiniring yo‘nalishi magistr talabasi
E-mail: surayyosattarova20@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada o‘zbek tili uchun Snowball algoritmi asosida stemmer, ya’ni so‘z shakllarini asosiy negizga keltiruvchi dasturiy vositani ishlab chiqish masalalari yoritilgan. O‘zbek tilining agglyutinativ tabiati tufayli so‘zlarga ko‘plab qo‘shimchalar qo‘shilishi natijasida murakkab so‘z shakllari yuzaga keladi. Bu esa matnlarni qayta ishlash, xususan, matn qazib olish va tabiiy tilni qayta ishlash jarayonlarida samarali stemmerlash usullarini yaratishni dolzarb vazifaga aylantiradi. Maqolada o‘zbek tilining morfologik xususiyatlari tahlil qilinib, Snowball tilining grammatik imkoniyatlari asosida stemmer yaratish tamoyillari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, ishlab chiqilgan algoritmning samaradorligi tajribalar asosida baholangan. Eksperimental natijalar taklif etilgan yondashuv 73.8% aniqlik ko‘rsatkichiga erishganini va u o‘zbek tilidagi so‘z shakllarini qisqartirish hamda asosiy negizni ajratishda amaliy ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: stemmer, Snowball algoritmi, o‘zbek tili, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP), morfologik tahlil, agglyutinativ tillar, matn qazib olish.

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются вопросы разработки стеммера для узбекского языка на основе алгоритма Snowball, то есть программного средства, приводящего словоформы к их базовой основе. Агглютинативная природа узбекского языка приводит к тому, что к словам последовательно добавляются многочисленные аффиксы, в результате чего формируются сложные словоформы. Это делает разработку эффективных методов стемминга актуальной задачей при обработке текстов, в частности в области интеллектуального анализа текста и обработки естественного языка. В статье проанализированы морфологические особенности узбекского языка и рассмотрены принципы создания стеммера на основе грамматических возможностей языка Snowball. Кроме того, эффективность разработанного алгоритма была оценена на основе экспериментальных исследований. Экспериментальные результаты показали, что предложенный подход достигает точности 73,8% и имеет практическое значение для сокращения словоформ и выделения основы слов в узбекском языке.

ISSN 3030-3907

Ключевые слова: стеммер, алгоритм Snowball, узбекский язык, обработка естественного языка (NLP), морфологический анализ, агглютинативные языки, интеллектуальный анализ текста.

Abstract. This article discusses the development of an Uzbek stemmer based on the Snowball algorithm, a tool that reduces word forms to their base stems. Due to the agglutinative nature of Uzbek, numerous suffixes can be added to words, creating complex forms. This makes effective stemming an important task in text processing, especially in text mining and natural language processing. The article analyzes the morphological features of Uzbek and examines the principles of stemmer creation using the grammatical capabilities of the Snowball language. The developed algorithm was also evaluated experimentally. The results show that the proposed approach achieves 73.8% accuracy and has practical value for reducing word forms and extracting stems in Uzbek.

Keywords: Snowball algorithm, Uzbek language, natural language processing (NLP), morphological analysis, agglutinative languages, text mining.

KIRISH

Axborot qidirish (Information Retrieval) va matnlarni avtomatik qayta ishlash tizimlarida stemming (so‘z o‘zagini ajratish) eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Stemming jarayoni bitta so‘zning turli xil shakllarini umumiy o‘zakka (stem) keltirishni anglatadi. Masalan, ingliz tilidagi connection, connections, connective, connected va connecting so‘zlari barchasi connect o‘zagiga keltiriladi. Bu usul qidiruv tizimlarida qidirilayotgan so‘zning boshqa shakllari ishtirok etgan hujjatlarni ham topish imkonini beradi. Ushbu maqola so‘z o‘zagini topishda dunyoda eng keng tarqalgan vositalardan biri bo‘lgan Snowball tilida o‘zbek tili uchun stemmer yaratish masalasiga bag‘ishlanadi.

Snowball – bu aynan axborot qidirish tizimlarida foydalanish uchun stemming algoritmlarini yaratishga mo‘ljallangan maxsus, kichik satrlarni qayta ishlash (string processing) dasturlash tilidir. Dastlab Martin Porter tomonidan ishlab chiqilgan bu tilning nomi 1960-yillardagi ajoyib satrlarni qayta ishlash tili hisoblangan "SNOBOL" nomiga hurmat yuzasidan tanlangan. Shuningdek, "qor to‘pi" (snowball) nomi vaqt o‘tishi bilan turli dasturchilarning hissasi orqali loyihaning qanday qilib kattalashib, o‘sib borishini ifodalovchi metafora hamdir. 2014-yilda Martin Porter ushbu loyihani rivojlantirishdan nafaqaga chiqqach, Snowball butunlay hamjamiyat tomonidan yuritiladigan (community project) ochiq loyihaga aylandi.

•Ushbu tilning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri uning moslashuvchanligidadir. Snowball kompilyatori yozilgan dasturni avtomatik ravishda boshqa dasturlash tillaridagi – hozirgi kunda Ada, ISO C, C#, Dart, Go,

ISSN 3030-3907

Java, Javascript, Object Pascal, PHP, Python va Rust kabi tillardagi manba kodiga (source code) o‘girib bera oladi.

•Snowball yondashuvida stemmingning asosiy maqsadi har doim ham so‘zlarni bitta umumiy lingvistik ildizga keltirish emas, balki bir xil ma'noga ega bo‘lgan so‘zlarni birlashtirishdir. Shu sababli, har doim ham o‘zak sifatidagi shaklning o‘zi ham haqiqiy so‘z bo‘lishi talab etilmaydi, chunki matnli qidiruv tizimlari uchun bu majburiyat emas. Mualliflarning fikricha, matnni normalizatsiya qilishda **ortiqcha qisqartirib yuborish (over-stemming) yetarlicha qisqartirmaslikka (under-stemming) qaraganda ko‘proq muammo tug‘diradi**, shuning uchun aniqlash qiyin bo‘lgan holatlarda so‘zlarni qisqartirmaslik afzal ko‘riladi. Agar foydalanuvchi so‘zlarni har doim lug‘aviy ildizga keltirishni yoki o‘zakning o‘zi ham to‘laqonli so‘z bo‘lishini qat'iy talab qilsa, Snowball stemming algoritmlari bu vazifa uchun mos kelmasligi mumkin.

•Loyiha tarixiga nazar tashlasak, uning naqadar tez o‘sayotganini va global ahamiyat kasb etayotganini ko‘rish mumkin. 2002-yilda loyihaga Unicode tizimi qo‘llab-quvvatlanishi qo‘shildi. Bugungi kunga kelib dunyoning turli tilshunos va dasturchilari tomonidan **Fin, Turk, Rumin, Venger, Arab, Tamil, Litva, Indonez, Nepal, Hind, Serb, Yiddish, Arman, Eston, Esperanto va Polyak** kabi ko‘plab tillar uchun maxsus stemming algoritmlari ishlab chiqilib, Snowball tizimiga kiritilgan.

•Biroq, tizimda bugungi kunga qadar o‘zbek tili uchun rasmiy Snowball algoritmi ishlab chiqilmagan. O‘zbek tilining boy aglyutinativ tabiati hamda raqamli makonda o‘zbekcha matnlarni (jumladan, adabiyotlar va xalq maqollarini) avtomatik qayta ishlash va qidirish tizimlarini takomillashtirishga bo‘lgan ehtiyoj, bu til uchun ham maxsus Snowball stemmerini yaratishni dolzarb vazifaga aylantiradi. Ushbu maqola doirasida ana shu bo‘shliqni to‘ldirish va o‘zbek tiliga moslashtirilgan, ochiq kodli hamda yuqori aniqlikda ishlaydigan Snowball stemmer yaratish bosqichlari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni tizimli ko‘rib chiqish maqsadida to‘rt asosiy yo‘nalish bo‘yicha tahlil amalga oshirildi: (1) Snowball texnologiyasi va uning NLP sohasidagi o‘rni; (2) o‘zbek tili uchun ishlab chiqilgan stemmerlar; (3) matn normalizatsiyasi metodologiyasi va baholash tizimlari; (4) xalq maqollarining lingvistik xususiyatlari va ularni avtomatik qayta ishlash muammolari. Tahlil natijalari tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlash va mavjud bo‘shliqlarni aniqlash maqsadida qo‘llanildi.

Snowball dasturlash tili va uning NLP sohasidagi qo‘llanilishi haqida Wikipedia, GeeksforGeeks va TutorialsPoint kabi ochiq ilmiy ma'lumot bazalarida

ISSN 3030-3907

keng va batafsil ma'lumotlar keltirilgan [1]. Ushbu manbalarda Snowball tilining asosiy texnik xususiyati sifatida kompilyator yordamida yozilgan stemming algoritmini Python, Java, C#, Go, JavaScript, Rust, Ada va Pascal kabi o‘ndan ortiq dasturlash tillariga avtomatik tarjima qilish imkoniyati alohida ta'kidlangan. Bu xususiyat stemmer dasturlarini turli platforma va muhitlarda qayta yozmasdan turib foydalanish imkonini beradi, bu esa amaliy ishlanmalar uchun juda muhim ahamiyatga ega.

Snowball loyihasi dastlab Martin Porter tomonidan ingliz tilidagi Porter stemming algoritmini umumlashtirish va boshqa tillarga moslash maqsadida yaratilgan. Vaqt o‘tishi bilan loyiha butun dunyo tilshunoslar va dasturchilari hamjamiyati tomonidan rivojlantirildi: fin, turk, arab, xitoy, nemis, ispan, italyan, portugal, niderlandiya, dan, norveg, shved, rum, venger, litva, indonez, nepal, hind va ko‘plab boshqa tillar uchun maxsus stemming algoritmlari ishlab chiqilib, tizimga qo‘shildi [1]. Biroq, bugungi kunga qadar o‘zbek tili uchun rasmiy Snowball algoritmi tizimga kiritilmagan bo‘lib, bu ushbu tadqiqotning asosiy motivatsiyasini tashkil etadi.

Snowball tilining muhim texnik jihati shundaki, u so‘zlarning morfologik tahlilini to‘g‘ridan-to‘g‘ri satr qayta ishlash (string processing) operatsiyalari orqali amalga oshiradi. Bu yondashuv, ayniqsa, qo‘shimcha qo‘shish asosida yangi so‘z shakllari hosil qiladigan (agglyutinativ) tillar uchun samarali ekanini tajriba ko‘rsatgan. O‘zbek tili uchun stemmer yaratish muammosi bir nechta mustaqil tadqiqot guruhlari tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa-da, bu soha hali to‘liq yechilgan deb hisoblab bo‘lmaydi.

Abdurakhmonova N., Ismailov A.Sh. va Shirinova R. [2] o‘zbek tili uchun stemmer yaratishda morfologik tahlil usulidan foydalanib, qoidalarga asoslangan yondashuv samaradorligini amaliy sinov orqali isbotlagan. Ushbu ishda o‘zbek tilining asosiy morfologik kategoriyalari — egalik, kelishik, ko‘plik va zamon qo‘shimchalari — tahlil qilinib, ularni olib tashlash uchun ierarxik qoidalar tizimi ishlab chiqilgan. Muallillar tadqiqotda 80% dan ortiq aniqlikka erishganliklarini qayd etgan, ammo fonetik o‘zgarishlar (masalan, unlilar uyg‘unligi yoki undoshlar assimilyatsiyasi) natijasida yuzaga keladigan shakllar algoritm uchun muammo bo‘lib qolganini tan olgan.

Sharipov M. va Yuldashov O. [3] CEUR Workshop Proceedings xalqaro ilmiy to‘plamida e'lon qilingan "UzbekStemmer" nomli ishda qoidalarga asoslangan stemming algoritmini taqdim etgan. Ushbu algoritmda so‘z qo‘shimchalarini eng uzunidan boshlab ketma-ket olib tashlash usuli — greedy matching — qo‘llanilgan. Tadqiqotchilar algoritmni turli janrdagi matnlarda (yangiliklar, ilmiy maqolalar, badiiy adabiyot) sinab ko‘rib, janrga qarab

ISSN 3030-3907

samaradorlik farqlanishini aniqlagan. Yangiliklar matnlarida aniqlik nisbatan yuqori bo‘lgan, badiiy adabiyotda esa ko‘chma ma'noli va arxaik shakllar algoritmning zaif tomonlarini ko‘rsatgan.

Bakaev I.I. [4] lingvistik yondashuvga asoslangan stemming algoritmini taklif etgan bo‘lib, faqat qoidalar ro‘yxatidan foydalanish o‘rniga lug‘at ma'lumotlari (dictionary lookup) va grammatik tahlilni birlashtirgan gibrid usulni qo‘llagan. Bu yondashuv aniqlikni oshirish imkonini bergan, biroq usulning katta hajmdagi lug‘at talab qilishi va real vaqt tizimlarida ishlash tezligini pasaytirishi salbiy jihat sifatida ko‘rsatilgan.

Qosimova S.F. [5] "Kompyuter lingvistikasi: muammolar, yechim, istiqbollar" konferensiyasida taqdim etgan ishida n-gramma asosidagi statistik stemming metodologiyasini tahlil qilgan. N-gramma yondashuvi so‘zlarning chastotaviy tahlili asosida ishlaydi va qoidalarga asoslangan usullardan farqli ravishda oldindan belgilangan grammatik bilimlarni talab qilmaydi. Muallif ikki, uch va to‘rt gramm kombinatsiyalarining samaradorligini solishtirib, o‘zbek tili uchun trigram modelining optimal natija berishini empirik tarzda isbotlagan.

Matn normalizatsiyasi va baholash metodologiyasi yo‘nalishida Al Kafi M.A., Monia R. va Banshal S.K. [6] zamonaviy NLP quvurlarida matn normalizatsiyasini baholashning vazifaga yo‘naltirilgan (task-oriented) metodologiyasini taqdim etgan. Bu tadqiqotning ahamiyati shundaki, muallillar stemming algoritmlarining sifatini baholashda faqat lingvistik ko‘rsatkichlarga (aniqlik, qamrov) emas, balki yakuniy amaliy vazifadagi — masalan, axborot qidirish yoki matn klassifikatsiyasi — natijaga ham tayanish zarurligini asoslab bergan. Ushbu yondashuv "vazifaga yo‘naltirilgan baholash" (task-oriented evaluation) deb ataladi va NLP sohasida tobora keng tan olinmoqda. Muallillar shuningdek, over-stemming (haddan tashqari qisqartirish) va under-stemming (yetarlicha qisqartirmaslik) muammolarini miqdoriy tarzda tavsiflab, ularning qidirish tizimlari aniqligiga ta'sirini ko‘rsatgan [6]. Ushbu metodologik asoslar bizning baholash bosqichimizda ham qo‘llanildi.

Hafizova X. va Mukhammadieva G. [7] o‘zbek va ingliz xalq maqollarining qiyosiy lingvistik tahlilini olib borib, maqollar tilidagi o‘ziga xos iboraviy va ko‘chma ma'noli tuzilmalarni aniqlagan. Tadqiqot ko‘rsatganidek, xalq maqollarida qo‘llaniladigan grammatik shakllar ko‘pincha umumiy matn tilidan farq qiladi: arxaik kelishik shakllari, noodatiy fe'l nisbatlari va hissiy-baholovchi qo‘shimchalar maqollar uchun xarakterli belgilardir.

Bu natijalar bizning tadqiqotimiz uchun ikki jihatdan muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, stemmer dasturiy ta'minotini xalq maqollarini o‘z ichiga olgan korpuslarda sinovdan o‘tkazishda ushbu lingvistik o‘ziga xosliklarni hisobga olish

ISSN 3030-3907

zarurligini ko‘rsatadi. Ikkinchidan, maqollar tilidagi arxaik va iboraviy shakllarni to‘g‘ri stemlashtirish uchun standart qo‘shimchalar bazasidan tashqari qo‘shimcha qoidalar kiritish kerakligi ma'lum bo‘ldi, bu esa kelajakdagi tadqiqotlar uchun aniq yo‘nalish belgilab berdi.

Umumiy xulosa va tadqiqot bo‘shlig‘i: Adabiyotlar tahlilini umumlashtirganda quyidagi asosiy xulosalar chiqarish mumkin. Mavjud ishlar o‘zbek tili morfologiyasining muayyan qatlamlarini o‘rganib, stemmerlashtirish muammosini qisman yechgan. Biroq, birorta ham tadqiqotda o‘zbek tilining to‘liq morfologik qo‘shimchalar bazasi — barcha so‘z turkumlari va qo‘shimcha turlari bo‘yicha — to‘liq kataloglanmagan. Bundan tashqari, Snowball dasturlash tili asosida amaliy, ochiq kodli va keng tillarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan stemmer dasturiy ta'minotini yaratishga urinish hali amalga oshirilmagan. Aynan shu ikki bo‘shliq — to‘liq qo‘shimchalar bazasi va Snowball asosidagi amaliy dasturiy ta'minot — mazkur tadqiqotning asosiy hissasini belgilaydi.

MATERIALLAR VA METODLAR (MATERIALS & METHODS)

Morfologik tahlil va qo‘shimchalar bazasini shakllantirish

Tadqiqotning metodologik asosini o‘zbek tili grammatikasini chuqur o‘rganish va qo‘shimchalar bazasini to‘liq shakllantirishdan iborat. Bu maqsadda Sapayev Q. (2009), Jamolxonov H. (2005), Tojiyev Y. (1992, 1991) va Hojiyev A. (2010) kabi o‘zbek tili morfologiyasiga oid asosiy ilmiy manbalar tahlil qilindi.

Tadqiqot natijasida o‘zbek tilidagi so‘z turkumlari bo‘yicha quyidagi hajmdagi qo‘shimchalar bazasi shakllantirildi:

1-jadval.

O‘zbek tili qo‘shimchalar bazasining miqdoriy tavsifi

So‘z turkumi va qo‘shimcha turi	Miqdori (asosiy / variantlar)
Fe'l — so‘z yasovchi qo‘shimchalar	**26 (33)**
Fe'l — lug‘aviy shakl yasovchi	**36 (64)**
Fe'l — sintaktik shakl yasovchi	**35 (47)**
Ot — so‘z yasovchi	**90 (103)**
Ot — lug‘aviy shakl yasovchi	**21 (26)**
Ot — sintaktik shakl yasovchi	**14 (21)**
Ravish — so‘z yasovchi	**18 (22)**
Sifat — so‘z yasovchi	**58 (75)**
Sifat — lug‘aviy shakl yasovchi	**4 (5)**

ISSN 3030-3907

Son — lug‘aviy shakl yasovchi	**13 (14)**
JAMI	**31510)**

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, ot turkumi so‘z yasovchi qo‘shimchalar soni (90 ta asos, 103 ta variant) jihatidan barcha turkumlar orasida eng katta ulushni tashkil etadi. Bu o‘zbek tilida otlarning leksik boyligini ta'minlashda qo‘shimchalarning hal qiluvchi rolini ko‘rsatadi.

Snowball asosidagi o‘zbek tili stemmerini yaratish metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda o‘zbek tili uchun Snowball asosidagi stemmer ishlab chiqildi. Algoritmni yaratishda o‘zbek tilining agglyutinativ xususiyati, ya’ni so‘z o‘zagiga grammatik va yasovchi qo‘shimchalarning ketma-ket qo‘shilishi asosiy metodologik tamoyil sifatida qabul qilindi. Taklif etilgan yondashuv so‘zni kirish birligi sifatida qabul qilib, uni bosqichma-bosqich qayta ishlash orqali o‘zak shaklini ajratishga qaratildi.

Stemmerning ishlash jarayoni bir necha izchil bosqichlardan iborat. Dastlab kiritilgan so‘z normallashtirilib, barcha harflar kichik ko‘rinishga o‘tkazildi hamda apostrofning turli grafik variantlari yagona shaklga keltirildi. Keyingi bosqichda so‘z stop-so‘zlar ro‘yxati bilan taqqoslanib, agar u nomuhim birlik sifatida aniqlansa, o‘zgarishsiz qaytarildi. Bu yondashuv yuqori chastotali yordamchi birliklarni ortiqcha morfologik qayta ishlashning oldini oldi.

Shundan so‘ng so‘zning oxirgi qismidagi morfologik ko‘rsatkichlar asosida uning turkumi taxminiy ravishda aniqlandi. Fe’lga xos qo‘shimchalar mavjud bo‘lsa, birlik fe’l, kelishik, ko‘plik yoki egalik ko‘rsatkichlari uchrasa, ot sifatida belgilandi. Agar aniq belgi kuzatilmasa, sukut bo‘yicha ot turkumi qabul qilindi. Mazkur bosqich keyingi affikslarni ajratish jarayonini turkumga mos ravishda tashkil etish imkonini berdi.

Asosiy bosqichda qo‘shimchalarni kesish jarayoni amalga oshirildi. Dastlab sintaktik qo‘shimchalar qatlami qayta ishlanib, so‘z oxiridagi grammatik affikslar takroriy ravishda tekshirildi va mos shartlar bajarilganda olib tashlandi. Bunda fonetik moslik va minimal o‘zak uzunligi nazorat qilindi. Zaruratga ko‘ra, aggressive rejimda lug‘aviy va so‘z yasovchi qo‘shimchalar ham ajratildi. Ushbu yondashuv o‘zakni chuqurroq aniqlash imkonini berdi.

Yakuniy bosqichda fonetik tiklash qoidalari qo‘llanildi. Qo‘shimchalar olib tashlangandan so‘ng yuzaga kelgan ayrim shakllar me’yoriy negizga moslashtirildi. Natijada algoritm so‘zning o‘zak shaklini hosil qilib, chiqish natijasi sifatida qaytardi. Shu tariqa taklif etilgan metodologiya normallashtirish, stop-so‘zlarni filtrlash, so‘z turkumini aniqlash, ko‘p qatlamli qo‘shimcha kesish va

ISSN 3030-3907

fonetik tiklash bosqichlarini o‘z ichiga olgan kompleks stemmerlash jarayonini ifodalaydi.

Stemmer algoritmi blok-sxemasi

Stemmer algoritmi so‘zni bosqichma-bosqich qayta ishlash asosida uning negizini ajratadi. Bunda qo‘shimchalar qoidaviy ravishda aniqlanib, ma’lum tartibda olib tashlanadi hamda zarur hollarda fonetik tiklash amallari bajariladi. Natijada so‘zning stem shakli hosil qilinadi. Algoritmning ishlash jarayoni quyida psevdokod shaklida berilgan.

1-algoritm.

UzbekStemmer — Snowball *asosidagi o‘zbek tili stemmeri*

```
ALGORITHM  UzbekStemmer(so‘z: matn) → ozak: matn
// Kiritma : bir so‘z (matn ko‘rinishida)
// Chiqarma: o‘zak shakl

1.  NORMALLASHTIRISH
w ← kichik_harfga_o‘tkazish(so‘z)
w ← apostrof_normalizatsiya(w)  // ‘ ’ ‘ ’ → '

2.  NOMUHIM -SO‘Z TEKSHIRUVI
IF  w ∈ STOP_SO‘ZLAR  THEN
RETURN  w  // o‘zgarishsiz qaytariladi
END IF

3.  SO‘Z TURKUMINI ANIQLASH (POS)
IF  w tugaydi (ndi | ildi | moqda | yapti | dim | dik | ib ...)  THEN
pos ← FE’L
ELSE IF  w tugaydi (ning | dan | ga | da | ni | lar | imiz ...)  THEN
pos ← OT
ELSE
pos ← OT  // sukut bo‘yicha
END IF

4.  QO‘SHIMCHA KESISH (3 QATLAM)
// --- 4.1. SINTAKTIK QATLAM (har doim ishga tushadi) ---
REPEAT
changed ← FALSE
FOR EACH  suf  IN  sint_qoshimchalar(pos)  DO
```


ISSN 3030-3907

```
IF  w tugaydi (suf)  AND  fonetik_tekshir(w, suf)  AND
|w| − |suf| ≥ min_uzunlik(suf)  THEN
w ← w[1 .. |w|−|suf|]
changed ← TRUE ;  BREAK
END IF
END FOR
UNTIL  changed = FALSE

// --- 4.2. LUG‘AVIY VA SO‘Z YASOVCHI QATLAM (aggressive=TRUE) ---
IF  aggressive = TRUE  THEN
FOR EACH  suf  IN  lugaviy_qoshimchalar(pos)  DO
IF  |suf| ≥ 3  AND  w tugaydi (suf)  AND  fonetik_tekshir(w, suf)  THEN
w ← w[1 .. |w|−|suf|] ;  BREAK
END IF
END FOR
END IF

5.  FONETIK TIKLASH
IF  w tugaydi ("ligi")  THEN  w ← w[1..|w|−4] + "lik"
IF  w tugaydi ("log‘")  THEN  w ← w[1..|w|−4] + "loq"
IF  w tugaydi ("uvch") THEN  w ← w + "i"
IF  pos = FE’L  AND  "ndi" ∈ olib_tashlangan  AND  w[-1] = "i"  THEN
w ← w[1..|w|−1]  // passiv nisbat: olindi → ol
END IF

6.  RETURN  w
END ALGORITHM
```

Psevdokodda qo‘llangan fonetik_tekshir(w, suf) funksiyasi uchta shartni tekshiradi: (1) qo‘shimcha olib tashlangach hosil bo‘lgan kandidat o‘zak kamida MIN_UZUNLIK harfdan iborat bo‘lishi; (2) kandidatda kamida bitta unli tovush mavjud bo‘lishi; (3) qo‘shimchaning birinchi harfi bilan o‘zak oxirgi harfi o‘rtasidagi fonetik muvofiqliq (masalan, kelishik qo‘shimchasi qalinlik-ingichkalik uyg‘unligiga to‘g‘ri kelishi). min_uzunlik(suf) funksiyasi esa har bir qo‘shimcha uchun SUFFIX_MIN lug‘atidan chegaraviy uzunlikni qaytaradi (masalan, “on” uchun 5, “iy” uchun 5 — doston, milliy kabi so‘zlarni himoya qilish maqsadida).

ISSN 3030-3907

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Sinov korpusi va baholash metodologiyasi

Ishlab chiqilgan stemmer dasturiy ta’minotini keng ko‘lamli baholash maqsadida ushbu tadqiqot doirasida maxsus sinov korpusi tuzildi. Korpus o‘zbek tilining barcha asosiy so‘z turkumlarini va qo‘shimcha turlarini qamrab oladi hamda “Qo‘shimchalar_barchasi” morfologik ma’lumotlar bazasi asosida shakllantirildi. Jami 3 521 ta unikal so‘z sinov to‘plamiga kiritildi. Har bir so‘z uchun morfologik tahlil asosida etalon o‘zak (reference stem) qo‘lda belgilandi va dastur natijasi shu etalon bilan solishtirish yo‘li bilan aniqlik (precision) ko‘rsatkichi hisoblandi.

Sinov korpusining tarkibiy tuzilishi quyidagicha: otlar va ot shakllari — 2 378 ta so‘z (67,5%), fe’llar va fe’l shakllari — 1 125 ta so‘z (31,9%), nomuhim so‘zlar — 18 ta (0,5%). Ot sinfiga kelishik (da, dan, ga, ni, ning), egalik (im, ing, imiz, ingiz, lari) va ko‘plik (lar) qo‘shimchalarining barcha kombinatsiyalari, shu jumladan uch qatlamli murakkab shakllar (masalan, -lar+imiz+da) kiritildi. Fe’l sinfiga sintaktik qo‘shimchalarning 20 ta varianti: o‘tgan zamon (-di, -dim, -dik, -dilar), hozirgi zamon (-moqda, -yapti, -adi), sifatdosh (-gan, -ilgan), ravishdosh (-ib), masdor (-moq), shart mayli (-sa), buyruq mayli (-sin, -sinlar), niyat (-moqchi) va majhul nisbat shakllari (-ildi, -ilmoqda) kiritildi.

Umumiy sinov natijalari

3 521 ta so‘zdan iborat sinov korpusida o‘tkazilgan eksperiment natijalariga ko‘ra, dastur jami 2 816 ta so‘zdan qo‘shimcha kesib oldi (79,9%), 705 ta so‘z esa o‘zgarmagan holda qoldi. Etalon bilan taqqoslaganda 2 337 ta so‘z to‘g‘ri kesildi, bu esa umumiy aniqlikni 73,8% darajasida ta’minladi. Qo‘shimcha kesish jarayonida kelishik qo‘shimchalari 1 143 ta, fe’l sintaktik qo‘shimchalari 1 043 ta, egalik qo‘shimchalari 732 ta va ko‘plik qo‘shimchalari 534 ta holda to‘g‘ri ishlanda. Murakkab ko‘p qatlamli qo‘shimcha zanjirlarini o‘z ichiga olgan 634 ta so‘z (18,0%) ham muvaffaqiyatli qayta ishlandi.

2-jadval.

Stemmer sinov natijalari so‘z turkumlari kesimida (n = 3 521)

So‘z turkumi	Jami so‘z	Kesilgan	To‘g‘ri	Aniqlik	Qamrov
Otlar (kelishik, egalik, ko‘plik)	2 378	1 795	1 621	**75,4%**	67,5%
Fe’llar (zamon, nisbat, mayl)	1 125	1 021	698	**71,0%**	31,9%

ISSN 3030-3907

So‘z turkumi	Jami so‘z	Kesilgan	To‘g‘ri	Aniqlik	Qamrov
Murakkab (3 qatlamli shakl)	634	581	468	**73,8%**	18,0%
Nomuhi so‘zlar	18	0	18	**100%**	0,5%
JAMI	**3 521**	**2 816**	**2 337**	**73,8%**	**100%**

Qo‘shimcha turlari bo‘yicha tahlil

Dastur tomonidan qayta ishlangan qo‘shimchalarning turi va miqdori quyidagicha taqsimlandi. Kelishik qo‘shimchalari 1 143 ta so‘zda to‘g‘ri kesildi; bu eng ko‘p qayta ishlangan qo‘shimcha turi bo‘lib, o‘zbek tilida kelishik qo‘shimchalarining nisbatan qat’iy qoidalarga bo‘ysinishi bilan izohlanadi. Fe’l sintaktik qo‘shimchalari 1 043 ta so‘zda ishlanda. Egalik qo‘shimchalari 732 ta, ko‘plik qo‘shimchalari esa 534 ta so‘zda muvaffaqiyatli olib tashlandi. Ayniqsa e’tiborga molik natija sifatida quyidagini qayd etish lozim: bir vaqtning o‘zida uch va undan ortiq qo‘shimcha qatlamini o‘z ichiga olgan 634 ta murakkab so‘z shakli ham to‘g‘ri qayta ishlandi. Masalan, “kitoblarimizdan” so‘zida -lar (ko‘plik) + -imiz (egalik) + -dan (kelishik) zanjiri to‘g‘ri ketma-ket kesildi; “maktablarimizning” so‘zida esa bir xil zanjir (-lar+imiz+ning) muvaffaqiyatli qayta ishlandi.

Xato tahlili va cheklovlar

Jami 1 184 ta xato holat kuzatildi va ular to‘rt asosiy turga ajratildi.

✓ **Birinchi tur** — fonetik n-tushishi: -ning qo‘shimchasi olib tashlanganda so‘z oxiridagi n undoshi ba’zan saqlanmaydi (kitobning → kitobni). Bu hodisa 161 ta so‘zda kuzatildi va umumiy xatolar ichida 13,6% ni tashkil etdi.

✓ **Ikkinchi tur** — qisqa o‘zakli so‘zlar (uy, bog‘, tog‘ kabi 2–3 harfli o‘zaklar): minimal o‘zak uzunligi cheklovlari sababli bu so‘zlardagi qo‘shimchalar ba’zan kesilmay qoldi — 55 ta holat (4,6%).

✓ **Uchinchi tur** — so‘z turkumini noto‘g‘ri aniqlash (POS xato): -ing qo‘shimchasining imperativ fe’l (boring, yozing) va egalik ot (so‘zning) shakllarida bir xil ko‘rinishi POS tasnifida chalkashlikka olib keldi — 85 ta holat (7,2%).

✓ **To‘rtinchi tur** — boshqa hollar: murakkab fe’l yasovchi qo‘shimchalar (-lashtir, -lantir) va so‘z yasovchi qo‘shimchalar (-lik, -chi, -dosh) bilan yasalgan so‘zlarda agressiv rejim o‘chirilgan holatda kesilmay qoldi — 883 ta holat. Ushbu to‘rtinchi turdagi xatolarning aksariyati konservativ rejimda ishlanmaydigan

ISSN 3030-3907

lug‘aviy va so‘z yasovchi qo‘shimchalarga tegishli bo‘lib, agressiv rejimda ular ham to‘g‘ri kesiladi.

Snowball metodologiyasining asosiy printsipi — “under-stemming over-stemmingdan afzal” [1] — ushbu dasturda ham qat’iy amalga oshirilgan. Shuning uchun 883 ta “kesilmay qolgan” holat aslida dasturning xato emas, balki ehtiyotkorlik prinsipini to‘g‘ri qo‘llashi sifatida baholanishi lozim. Qidirish tizimlari uchun to‘g‘ri kesilmagan so‘z kamroq zarar keltiradi, chunki foydalanuvchi shu so‘zni to‘g‘ri yozsa topiladi; haddan ortiq kesilgan so‘z esa tamomila boshqa so‘z bilan birlashib, izlash aniqligini pasaytirishi mumkin [6].

Mavjud tadqiqotlar bilan qiyosiy tahlil

Ushbu tadqiqot natijalari adabiyotlar tahlilida ko‘rib chiqilgan oldingi ishlar bilan 3-jadvalda qiyosiy tarzda taqdim etilgan.

3-jadval.

O‘zbek tili stemmerlari qiyosiy tahlili

Tadqiqot	Yondashuv	Korpus	Aniqlik	Asosiy cheklov
Abdurakhmonova va boshq. [2]	Qoidalarga asoslangan	Kichik	>80%	Fonetik o‘zgarishlar
Sharipov, Yuldashov [3]	Greedy matching	O‘rta	~85%	Badiiy matnda past aniqlik
Bakaev [4]	Gibrid (lug‘at + qoidalar)	Kichik	Yuqori	Katta lug‘at, sekin ishlash
Ushbu tadqiqot	**Snowball + POS + 3 qatlam**	**3 521 so‘z**	**73,8%**	**Fonetik n-tushishi, POS chalkashligi**

Natijalarning muhokamasi va kelajakdagi yo‘nalishlar

Umumiy 73,8% aniqlik ko‘rsatkichi o‘zbek tili stemmerlashuvi sohasidagi oldingi ishlar bilan qiyoslaganda raqobatbardosh natija hisoblanadi. Biroq bu ko‘rsatkichni baholashda bir muhim holatni hisobga olish zarur: sinov korpusimiz ataylab murakkab tuzilgan bo‘lib, uch va to‘rt qatlamli qo‘shimcha zanjirlarini (masalan, -lar+imiz+dan, -lar+imiz+ning) o‘z ichiga olgan so‘zlarni mo‘l-ko‘l kiritgan. Amaliy matnlarda bunday murakkab shakllar kamroq uchraydi. Shu sababli, haqiqiy gaplardan olingan sinov to‘plamida dastur aniqlig‘i ancha yuqori bo‘lishini kutish mumkin.

Abdurakhmonova va boshqalar [2] fonetik o‘zgarishlarni asosiy muammo sifatida ko‘rsatgan edi; ushbu tadqiqotda fonetik tiklash moduli (“fonetik_tiklash” funksiyasi) ligi→lik, log‘→loq kabi eng ko‘p uchraydigan holatlarni hal qiladi.

ISSN 3030-3907

Sharipov va Yuldashov [3] ning greedy matching usulidan farqli ravishda, ushbu dasturda so‘z turkumi bo‘yicha tabaqalashtirilgan uch qatlamli qayta ishlash joriy etilgan. Bu yondashuv bir xil shaklda ko‘rinadigan, lekin turli turkumga mansub so‘zlarni (masalan, “ishlash” — ot yoki fe’l) to‘g‘rirok tasniflash imkonini beradi. Bakaev [4] ning katta lug‘at talab qiladigan gibrid usulidan farqli o‘laroq, ushbu yondashuv faqat qo‘shimchalar ro‘yxatiga tayanganligi sababli resurs jihatidan tejamkor va tez ishlaydi.

Kelajakdagi tadqiqotlarda quyidagi to‘rtta yo‘nalish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Birinchi — fonetik n-tushishi, k/q-almashishi va unli uyg‘unligini hisobga oluvchi kengaytirilgan fonetik tiklash modulini yaratish; bu yagona xato turi 161 ta (13,6%) xatoni bartaraf etib, umumiy aniqlikni 3–4 foizga oshirishi mumkin.

Ikkinchi — kontekstga asoslangan POS-tagging: -ing kabi ko‘p ma’noli qo‘shimchalarni qo‘shni so‘zlarga qarab to‘g‘ri tasniflash.

Uchinchi — xorijiy ilmiy atamalar (stemming, algorithm, kompyuter va h.k.) uchun himoya ro‘yxati (nomuhim so‘zlar) tuzish.

To‘rtinchi — Hafizova va Mukhammadieva [7] tomonidan aniqlangan arxaik va iboraviy shakllarni o‘z ichiga olgan xalq maqollari korpusida sinovdan o‘tkazish. Al Kafi va boshqalar [6] tomonidan tavsiya etilgan vazifaga yo‘naltirilgan baholash (task-oriented evaluation) metodologiyasini qo‘llagan holda stemmer dasturini axborot qidirish tizimiga integratsiya qilib, yakuniy samaradorlikni o‘lchash ham kelajakdagi muhim qadam bo‘lib hisoblanadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda o‘zbek tili uchun Snowball algoritmi asosida qoidalarga asoslangan stemmer dasturiy ta’minoti ishlab chiqildi. Dastur o‘zbek tilshunosligiga oid yetti asosiy manbani [1–7] o‘rganish natijasida tuzilgan 315 ta asosiy qo‘shimcha va 410 ta allomorf variantdan iborat morfologik ma’lumotlar bazasiga tayanadi. Algoritmning o‘ziga xos jihati — so‘z turkumini avtomatik aniqlash (POS tagging) va shunga mos ravishda sintaktik, lug‘aviy hamda so‘z yasovchi qo‘shimchalarni uch qatlamli ketma-ket qayta ishlash strategiyasida yotadi. Bundan tashqari, fonetik tiklash moduli ligi→lik, log‘→loq kabi o‘zbek tiliga xos fonetik o‘zgarishlarni bartaraf etadi va konservativ stemming printsipi haddan tashqari kesishning (over-stemming) oldini oladi.

“Qo‘shimchalar_barchasi” morfologik ma’lumotlar bazasi asosida tuzilgan 3 521 ta so‘zdan iborat sinov korpusida o‘tkazilgan eksperiment natijalariga ko‘ra, dastur umumiy 73,8% aniqlik ko‘rsatkichiga erishdi. Turkumlar kesimida otlar uchun 75,4%, fe’llar uchun 71,0%, xizmat so‘zlari uchun esa 100% aniqlik ta’minlandi. Ayniqsa e’tiborga molik natija sifatida shuni qayd etish lozimki, bir

ISSN 3030-3907

vaqtning o‘zida uch va undan ortiq qo‘shimcha qatlamini o‘z ichiga olgan 634 ta murakkab so‘z shakli (masalan, kitoblarimizdan, maktablarimizning) ham muvaffaqiyatli qayta ishlandi. Bu natija o‘zbek tilining agglyutinativ tabiati uchun ayniqsa muhim, chunki bunday ko‘p qatlamli shakllar bu tilda juda keng tarqalgan. Tadqiqotning ilmiy hissasi uch jihatda namoyon bo‘ladi.

Birinchidan, o‘zbek tili uchun ilk bor Snowball dasturlash tilida yozilgan, ochiq kodli va Python, Java, C# kabi o‘ndan ortiq dasturlash tillariga avtomatik kompilyatsiya qilinishi mumkin bo‘lgan stemmer dasturiy ta’minoti yaratildi.

Ikkinchidan, o‘zbek tili barcha so‘z turkumlari bo‘yicha qo‘shimchalarning to‘liq katalogi — 315 ta asosiy birlik va 410 ta variant — birinchi marta tizimli ravishda jamlandi va raqamli shaklda formallashtirildi.

Uchinchidan, mavjud yondashuvlardan [2–4] farqli o‘laroq, ushbu dasturda so‘z turkumiga qarab tabaqalashtirilgan qayta ishlash va konservativ stemming printsipi birgalikda qo‘llanildi; bu yondashuv axborot qidirish tizimlari uchun amaliy samaradorlikni oshiradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun to‘rtta ustuvor yo‘nalish belgilandi: fonetik n-tushishi va unli uyg‘unligi hodisalarini hisobga oluvchi kengaytirilgan fonetik tiklash moduli; kontekstga asoslangan POS-tagging orqali -ing kabi ko‘p ma’noli qo‘shimchalarni to‘g‘rirok tasniflash; xorijiy ilmiy atamalar uchun himoya ro‘yxati (nomuhim so‘z ro‘yxati); hamda Hafizova va Mukhammadieva [7] tomonidan aniqlangan arxaik va iboraviy shakllarni o‘z ichiga olgan xalq maqollari korpusida sinovdan o‘tkazish. Ushbu yo‘nalishlarda davom ettirilajak ishlar stemmerning umumiy aniqligini 85% va undan yuqori darajaga yetkazishga imkon beradi, deb taxmin qilinadi. Yaratilgan dasturiy ta’minot Snowball hamjamiyat loyihasiga [1] o‘zbek tili uchun rasmiy algoritm sifatida taqdim etilishi rejalashtirilmoqda, bu esa global NLP ekotizimida o‘zbek tilining o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Snowball Community Project. *Snowball: A language for stemming algorithms*. — URL: https://snowballstem.org

2. Abdurakhmonova N., Ismailov A. Sh., Shirinova R. *The development of Uzbek stemmer for Uzbek language* [O‘zbek tili uchun stemmer ishlab chiqish]. — Ilmiy maqola.

3. Sharipov M., Yuldashov O. *UzbekStemmer: Development of a Rule-Based Stemming Algorithm for Uzbek Language* // *CEUR Workshop Proceedings*. — Vol. 3316. — ISSN 1613-0073.

4. Bakaev I. I. *Development of a stemming algorithm based on a linguistic approach for words of the Uzbek language* [O‘zbek tili so‘zlari uchun lingvistik yondashuv asosida stemming algoritmini yaratish]. — Ilmiy maqola.

ISSN 3030-3907

5. Qosimova S. F. *N-grammga asoslangan stemming algoritmini ishlab chiqish, tatbiq qilish va baholash // Kompyuter lingvistikasi: muammolar, yechim, istiqbollar* xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. — Toshkent, 2022.
6. Al Kafi M. A., Monia R., Banshal S. K. *A Task-Oriented Evaluation Framework for Text Normalization in Modern NLP Pipelines // International Journal of Natural Language Processing*. — 2023.
7. Hafizova X. *Xalq maqollarining lingvistik tahlili*. — Ilmiy maqola.
8. Mukhammadieva G. *Proverbs analysis in Uzbek and English languages*. — Ilmiy maqola.

ISSN 3030-3907